

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально–науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра фінансів і економіки природокористування

06–03-242

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Фінанси, гроші та кредит» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальностями : 071 «Облік і оподаткування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 051 «Економіка», 292 «Міжнародні економічні відносини», 281 «Публічне управління та адміністрування»

Рекомендовано
методичною радою
ННІЕМ НУВГП
протокол № 7 від 11.06.2019

Рівне 2019

Конспект лекцій з дисципліни «Фінанси, гроші та кредит» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальностями : 071 «Облік і оподаткування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 051 «Економіка», 292 «Міжнародні економічні відносини», 281 «Публічне управління та адміністрування»/ Мельник Л.В., Рівне: НУВГП, 2019. 44 с.

Укладач: Л.В. Мельник, к.е.н., професор.

Відповідальний за випуск: Л.В. Мельник, к.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і економіки природокористування.

Зміст

	стор.
1. Загальні вказівки	3
1.1. Загальні рекомендації до вивчення дисципліни.....	3
1.2. Навчально-методичні матеріали дисципліни	3
2. Теми та зміст курсу.....	4
2.1. Сутність фінансів та їх роль у суспільстві.....	4
2.2. Фінансова система.....	8
2.3. Бюджетна система і бюджетний устрій України.....	11
2.4. Фінансовий ринок.....	15
2.5. Сучасні гроші: суть, функції та роль в економіці.....	22
2.6. Грошовий ринок.....	26
2.7. Гроші у світовій економіці.....	33
2.8. Кредитна система України.....	39

© Мельник Л.В., 2019

© НУВГП, 2019

1. Загальні вказівки

1.1. Загальні рекомендації до вивчення дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Фінанси, гроші та кредит» є формування системи знань про сутність і зміст фінансів, засвоєння закономірностей функціонування грошового ринку та грошово-кредитної системи.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Фінанси, гроші та кредит» є формування цілісної системи знань про сутність фінансів і форми грошей; вивчення теоретичних засад формування та функціонування окремих сфер і ланок фінансових відносин та грошового обороту; формування вмінь творчого вирішення проблем грошового та фінансового ринків, забезпечення фінансовими та кредитними ресурсами.

1.2. Навчально-методичні матеріали дисципліни

1. Бюджетний кодекс від 8.08.2010р. № 2456-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7.12.2000р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
3. Про Національний банк України: закон України від 20.05.1999. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.
4. Алексєєв І.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Київ: Знання, 2009. 253 с.
5. Азаренкова Г.М., Борисенко І.І. Фінанси: Практикум: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 279 с.
6. Данілов О.Д., Серебрянський Д.М. Фінанси у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: КНТ, 2008. 528 с.
7. Демківський А.В. Гроші та кредит: навч. посіб. Київ: Дакор, 2007. 528с
8. Лына С.Б., Шило В.П., Кисла В.І. Шрамкова Н.І. Гроші та кредит: навч. посіб. Київ: Професіонал, 2007. 368с.
9. Коваленко Д.І., Венгер В.В. Фінанси, гроші та кредит : теорія та практика: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 578 с.

10. Колесников О.В., Бойко Д. І., Коковіхіна О.О. Історія грошей та фінансів : навч. посіб. -2-ге вид., випр. та доп. Київ : ЦУЛ, 2008. 140с.

11. Мельник Л.М., Мельник Л.В. Гроші і кредит: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2008. 102 с.

12. Шило Ж.С. Фінанси. Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення. Рівне : НУВГП, 2010. 122с

2.Теми та зміст курсу

Лекція 1. Сутність фінансів та їх роль у суспільстві

1. Сутність фінансів.
2. Функції фінансів.
3. Моделі фінансових відносин.
4. Фінансово-кредитний механізм.
5. Фінансові ресурси

-1-

Фінанси — це економічні відносини з приводу розподілу, перерозподілу і використання у грошовій формі вартості ВВП, а в певних умовах і національного багатства для задоволення суспільних потреб.

Інструмент фінансових відносин — гроші.

Об'єкт фінансових відносин : ВВП та національне багатство

ВВП — це додана вартість, вироблена в країні виробниками товарів, робіт, послуг у поточному році:

Національне багатство — це вартість нагромаджених в Україні матеріальних цінностей та залучених у виробництво природних ресурсів (основні засоби, матеріальні ресурси , золотий запас, валютний запас, страховий запас, природні ресурси)

Суб'єктами фінансових відносин виступають підприємства, держава, населення.

Ознаки фінансів :

обмінно-розподільчий характер (розподіл ВВП відбувається через реальні грошові фонди, відсутній еквівалентний обмін), грошова форма відносин,

фінанси визначаються природою і функціями держави, її діяльністю.

Роль фінансів :

забезпечують розподіл ВВП і фінансові потреби юридичних та фізичних осіб, держави,

здійснюють перерозподіл первинних і вторинних доходів між галузями, регіонами і населенням,

забезпечують кругообіг фінансових ресурсів і безперервність виробництва,

регулюють різні напрями соціально-економічного розвитку,

забезпечують контроль за формуванням і використанням фінансових ресурсів.

- 2-

Функції фінансів:

1. Розподільча.

2. Контрольна.

Розподільча функція реалізується на трьох стадіях:

Первинний розподіл — це розподіл новоствореної вартості і формування первинних доходів суб'єктів фінансових відносин. Первинні доходи підприємства — прибуток; працівників - заробітна плата; держави — непрямі податки, надходження від державного майна, прибуток держсектора.

Перерозподіл полягає в створенні і використанні централізованих фондів грошових коштів.

За рівнем централізації вони поділяються на :

загальнодержавні (бюджет та фонди цільового призначення)

відомчі фонди (фонди міністерств та відомств)

корпоративні (формування фондів підприємств та об'єднань)

Вторинний розподіл властивий тим, хто не бере участі у первинному розподілі (виплата заробітної плати у бюджетній сфері, асигнування з бюджету, виділення коштів з фондів цільового призначення)

Контрольна функція — полягає у створенні об'єктивних можливостей для здійснення контролю за формуванням і використанням фондів грошових коштів. Необхідність її обумовлена тим, що фінансові відносини мають суперечливий характер.

Розрізняють контроль:

- державний (на загальнодержавному рівні розподілу ВВП)
- відомчий (галузевими міністерствами і відомствами)
- внутрішній (самоперевірка фінансової діяльності підприємствами)
- незалежний (здійснюють аудиторські фірми)
- суспільний (контроль з боку суспільства за фінансовою діяльністю держави)

- 3-

Моделі фінансових відносин:

1. За послідовністю розподілу ВВП виділяють:

а) фінансова модель ринкової економіки:

Вартість ВВП розподіляється з початку між тими, хто зайнятий на його створенні (підприємства, працівники). Держава отримує свої доходи на етапі перерозподілу ВВП.

б) фінансова модель адміністративної економіки:

Переважна частина ВВП відразу централізується в бюджеті і виключається з розподільчих відносин.

Недоліки цієї системи:

- з неї не видно реального рівня доходів юридичних і фізичних осіб,
- відсутні стимули до продуктивної праці,
- доходи юридичних та фізичних осіб не відображають їх вклад у створення ВВП.

2. За рівнем державної централізації ВВП (в ринковій економіці):

Американська модель. Фінансове втручання в економіку мінімальне. Рівень бюджетної централізації — 25–30%. Рівень самофінансування фізичних і юридичних осіб максимальний.

Західноєвропейська модель. Помірний рівень централізації ВВП в бюджеті — 35–45%. За рахунок державних коштів фінансується соціальна сфера, насамперед освіта.

Скандинавська модель. Високий рівень централізації ВВП в бюджеті — 50–60%. Розгалужена державна соціальна сфера. Така модель можлива за високого рівня культури і свідомості населення.

-4-

Фінансово-кредитний механізм — це сукупність форм, фінансових методів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Включає :

Фінансові показники - абсолютні величини, які характеризують формування або використання фінансових ресурсів держави, результати господарської діяльності підприємницьких структур, рівень доходів населення (ВВП, ЧНП, НД, доходи та видатки бюджету, прибуток, середня ЗП).

Фінансові методи включають :

Фінансове планування - діяльність по визначенню обсягів, джерел формування та напрямків використання фондів фінансових ресурсів.

Фінансове управління – діяльність, пов’язана з необхідністю втручання в розподільчі процеси з метою досягнення запланованих результатів.

Фінансовий контроль – діяльність, спрямована на перевірку правильності розподілу та перерозподілу ВВП і НБ через відповідні фонди.

Фінансове забезпечення виступає в трьох формах : самофінансування, бюджетне фінансування, кредитування.

Фінансове регулювання - законодавчо визначена система впливу держави на фінансові процеси в суспільстві.

Фінансові важелі, стимули та санкції - конкретні форми здійснення процесів розподілу і перерозподілу ВВП і НБ, за допомогою яких можна впливати на інтереси суб’єктів господарювання з метою підвищення їх зацікавленості в досягненні певних результатів.

Фінансове право - система фінансових правових норм і законів, що регламентують відносини щодо формування і використання грошових коштів держави та суб’єктів господарювання. (Конституція України, Закони України, Постанови ВРУ, декрети КМУ, укази Президента, нормативні акти міністерств, акти місцевих рад).

-5-

Фінансові ресурси - це грошові фонди, які створюються в процесі розподілу, перерозподілу і використання ВВП та НБ за певний період.

Напрямки використання фінансових ресурсів :

1. Поповнення основного і оборотного капіталу державного сектора економіки.

2. Формування фонду споживання (видатки на соціально – культурні заходи, задоволення соціальних потреб, соціальний захист, видатки на оборону і управління).

3. Формування фонду нагромадження державного сектору економіки (капітальні вкладення, створення резервних фондів).

Розрізняють централізовані і децентралізовані фінансові ресурси.

Централізовані фінансові ресурси розміщені в:

бюджетній системі,

державних фінансових органах та кредитних установах,

Центральному банку,

централізованих і децентралізованих фондах цільового призначення.

Джерелом фінансових ресурсів держави виступає ВВП.

Децентралізовані фінансові ресурси знаходяться в розпорядженні суб'єктів господарювання і населення. Створюються за рахунок прибутків і накопичень резидентів, зокрема : прибутку, амортизаційних відрахувань, кредитів банків, кредиторської заборгованості; коштів, отриманих від випуску цінних паперів.

Лекція 2. Фінансова система

1. Поняття фінансової системи та її структура.
2. Державні централізовані фінанси.
3. Децентралізовані фінанси.

— 1 —

Фінансова система — це форма організації фінансових відносин в країні.

За *внутрішньою* будовою фінансова система — це сукупність відносно обособлених фінансових відносин, які взаємопов'язані між собою та відображають специфічні форми і методи розподілу і перерозподілу ВВП. Фінансова система за внутрішньою будовою включає :

державні фінанси,

фінанси населення,

фінанси приватних підприємств і організацій

Державні фінанси - економічні відносини з приводу формування і використання грошових ресурсів, що зосереджені в руках держави і

призначені для виконання державою її функцій (економічних, соціальних, політичних). Державні фінанси поділяються на:

децентралізовані (фінанси державних підприємств)
централізовані (державний бюджет, місцеві бюджети, державний кредит, державне страхування, фонди цільового призначення)

Фінанси населення – економічні відносини з приводу формування і використання грошових ресурсів, що формуються з доходів, отриманих громадянами шляхом трудової, господарської та іншої діяльності або спадщини.

Фінанси підприємств - економічні відносини з приводу формування і використання грошових ресурсів, що забезпечують процес виробництва та відтворення в межах даного виробництва.

За *організаційною* будовою фінансова система — це сукупність фінансових органів та інститутів, які управляють фінансовими відносинами.

До органів управління фінансовою системою відносяться :

1. Органи, що функціонують в сфері бюджету держави :
Міністерство фінансів,
Державна аудиторська служба,
Державне казначейство.

2. Контрольно-регулюючі органи :
Рахункова палата Верховної Ради,
Комітет з нагляду за страховою діяльністю,
Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку,
Аудиторська палата.

3. Фінансові інститути :
Національний банк України,
Комерційні банки,
Небанківські фінансово – кредитні установи,
Фондові біржі.

4. Органи управління цільовими фондами.

- 2-

До державних централізованих фінансів відноситься :

Зведений бюджет - складається із Державного бюджету та місцевих бюджетів, це фінансовий план створення та використання централізованих грошових коштів на рівні держави та її регіонів

Державний кредит – економічні відносини, в яких позичальником виступає держава (в особі Міністерства фінансів і місцевих органів влади), а кредиторами - юридичні і фізичні особи. Здійснюється для мобілізації грошових ресурсів з метою покриття дефіциту бюджету.

Державне страхування - економічні відносини з приводу формування і використання резервних та страхових фондів для відшкодування збитків громадянам і господарським структурам. Держава виступає страховиком і розпорядником державних страхових фондів і резервів.

Державні цільові фонди - сукупність фондів грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні центральних і місцевих органів влади і використовуються на певні цілі, що мають першорядне значення для країни.

- 3 -

Децентралізовані фінанси (фінанси підприємств) - економічні відносини, які виникають з приводу створення, розподілу та використання централізованих та децентралізованих фондів грошових коштів для задоволення власних потреб колективу, забезпечення поточної господарської діяльності підприємства та його економічного розвитку.

За суб'єктами економічних відносин розрізняють:

1. Фінансові відносини всередині підприємства (розподіл прибутку, нормування оборотних засобів)
2. Фінансові відносини між підприємствами (сплата штрафів, розрахунки між підприємствами)
3. Фінансові відносини між підприємством і державою (держзамовлення, сплата податків, відрахування до фондів)
4. Фінансові відносини між підприємствами і вище стоячими організаціями (відрахування на утримання управлінського апарату, нарахування та використання цільових фондів).
5. Фінансові відносини між підприємствами і банками (надання кредиту, сплата відсотків за кредит).

Принципи організації децентралізованих фінансів:

1. Принцип плановості, який забезпечує оптимальне співвідношення між перспективним та поточним плануванням.

2. Принцип комерційного розрахунку, який передбачає, що метою діяльності підприємства є отримання прибутку.

Децентралізовані фінансові ресурси - це грошові кошти, що знаходяться у підприємства і забезпечують поточну господарську діяльність, його виробничий та соціальний розвиток.

Лекція 3. Бюджетна система і бюджетний устрій України

1. Сутність бюджету та бюджетних відносин
2. Структура бюджетної системи України.
3. Бюджетний процес
4. Бюджетне регулювання.

- 1-

Під бюджетом розуміють фінансовий план держави, де передбачені грошові надходження та видатки.

З правової точки бюджет — це форма організації бюджетних відносин.

Бюджетні відносини — це фінансові відносини, які виникають у держави з підприємствами, установами, громадянами.

Риси бюджетних відносин:

1. Обов'язковим учасником бюджетних відносин є держава.
2. Бюджетні відносини пов'язані з формуванням та використанням централізованого фонду грошових коштів.
3. Бюджетні відносини мають об'єктивний характер: в руках держави повинна зберігатись частина ВВП, яка буде спрямована на загальнодержавні потреби.

Стан бюджету як фінансового плану характеризується трьома показниками:

рівновага доходів і видатків;

перевищення доходів над видатками;

перевищення видатків над постійними доходами

Функції бюджету:

Перерозподільча — полягає у перерозподілі державних доходів та витрат за допомогою певних програм або через здійснення кошторисного фінансування.

Регулювання — полягає у виборі пріоритетних напрямків структурної політики, у забезпеченні збалансованості та рівноваги економічної системи.

Контрольна — проявляється у контролі державних надходжень та видатків, виявленні й аналізі відхилень фактичних показників від запланованих.

-2-

Бюджетна система — це сукупність бюджетів усіх рівнів, які врегульовані правовими нормами і формуються на єдиних принципах, під впливом державного устрою та адміністративно – територіального поділу країни. форма організації бюджетних відносин в Україні.

Згідно Бюджетного кодексу, бюджетна система України складається з:

Державного бюджету України.

Місцевих бюджетів

До місцевих бюджетів належать:

бюджет Автономної Республіки Крим,

обласні;

міські;

районні;

бюджети місцевого самоврядування (сіл, селищ, територіальних громад)

Сукупність показників бюджетів всіх рівнів, що входять до складу бюджетної системи називається — **зведеним бюджетом України**.

Всі ланки бюджетної системи є самостійними. Самостійність їх забезпечується наявністю власних доходних джерел та правом визначати напрямки їх використання.

Бюджетний устрій — це організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура, взаємозв'язок між окремими ланками.

Принципи бюджетного устрою:

1. *Принцип єдності бюджетної системи*. Він забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиною соціально-економічною політикою

2. *Принцип автономності* — означає, що кожний бюджет, який створюється в країні, є відносно відокремленим і формується незалежно від інших бюджетів. Автономність досягається за рахунок:

- 1) затвердження і виконання кожного бюджету окремо;
- 2) чіткого розмежування доходів і видатків між бюджетами;
- 3) необмежених прав місцевих органів влади та управління у затвердженні й виконанні власних бюджетів.

3. *Принцип публічності*. Висвітлення показників бюджетів у засобах масової інформації, а також звітів про їх виконання.

4. *Принцип достовірності*. Формування бюджетів повинне здійснюватись на основі реальних показників та науково-обґрунтованих нормативів.

5. *Принцип цільового використання бюджетних коштів*

6. *Принцип ефективності*. — полягає в тому, що всі учасники бюджетного процесу прагнуть отримати максимальний результат при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів.

Бюджетна система України містить в собі протиріччя:

між державою і регіонами;

між державою і виробниками

між Україною та іншими державами.

- 3 -

Бюджетний процес — це регламентований законодавством порядок створення бюджету та його виконання.

Етапи бюджетного процесу :

1.Складання проекту бюджету (квітень–серпень попереднього року)

Міністерство фінансів і Міністерство економіки подають всім міністерствам бюджетні запити, доводять до місцевих органів влади інструктивні листи про особливості складання бюджетів.

Бюджетний запит – документ, підготовлений розпорядником бюджетних коштів, що містить пропозиції з відповідним обґрунтуванням щодо обсягу бюджетних коштів, необхідних для його діяльності на наступний бюджетний період.

На основі аналізу бюджетних запитів МФ готує проект закону про ДБ України і подає його КМУ на розгляд. КМУ до 15 вересня приймає постанову щодо схвалення проекту закону і подає його ВР.

2. Розгляд та затвердження бюджету у Верховній Раді .
Бюджет має бути затверджений до 1 грудня. Затвердження відбувається шляхом прийняття Закону «Про державний бюджет» на відповідний рік.

Після 1 грудня починається формування місцевих бюджетів.

3. Виконання бюджету (протягом поточного року).

Бюджетний період – термін, протягом якого діє складений і затверджений бюджет. Виконання державного та місцевих бюджетів організовує КМУ через міністерства та відомства, виконавчі органи місцевих рад народних депутатів. Контроль за виконанням бюджету здійснює Верховна Рада та місцеві ради народних депутатів. Під виконанням бюджету розуміють забезпечення своєчасного і повного надходження запланованих доходів та безперервного фінансування передбачених бюджетами заходів.

ДБ виконується за розписом.

Бюджетний розпис – документ, в якому встановлюється розподіл доходів та бюджетних асигнувань головним розпорядникам по певних періодах року відповідно до бюджетної класифікації.

На основі бюджетного розпису розпорядники бюджетних коштів одержують бюджетні асигнування, що є підставою для затвердження кошторисів.

4. Затвердження звіту про виконання бюджету (до 1 травня наступного року). Звіт про виконання державного бюджету затверджує Верховна Рада . Складання звітності про виконання ДБ здійснюється Державним казначейством.

-4-

Бюджетне регулювання – це щорічний перерозподіл загальнодержавних централізованих ресурсів між різними ланками бюджетної системи з метою збалансування бюджетів нижчого рівня.

Методи бюджетного регулювання :

Дотація (з лат – дар) це сума грошових коштів , яка виділяється із бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня для покриття його дефіциту при неможливості зменшити видатки.

Субсидія (з лат – допомога, підтримка) – сума грошей, яка виділяється з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня на фінансування певних поточних видатків. Має цільове призначення.

Субвенція – сума грошових коштів, яка передається із бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня на фінансування конкретних капітальних видатків. Має цільове призначення.

Лекція 4. Фінансовий ринок

1. Поняття фінансового ринку. Типи фінансових ринків.
2. Фондовий ринок та його учасники.
3. Фондова біржа.
4. Фінансові активи

-1-

Фінансовий ринок - це система економічних та правових відносин, пов'язаних із купівлею – продажем або випуском та обігом фінансових активів. Передача в користування фінансових ресурсів на фінансовому ринку оформляється фінансовим інструментом (власності, позики, похідним).

Інструменти власності є безстроковими інструментами і засвідчують пайову участь інвестора в статутному фонді емітента, дають право їх власнику на отримання доходу у вигляді дивідендів, право на частку майна товариства при його ліквідації.

Інструменти позики відображають відносини з виплатою доходу за надану емітенту позику. Вони характеризуються визначеним терміном обігу. До інструментів позики належать як кредитні інструменти, так і боргові ЦП (облігації, векселя казначейські зобов'язання, сертифікати).

Похідними фінансовими інструментами є ф'ючерсні, форвардні, опціонні угоди. Механізм випуску та обігу похідних інструментів (деривативів) пов'язаний з купівлею – продажем певних фінансових чи матеріальних активів.

Осіб, які інвестують кошти в діяльність інших суб'єктів ринку, купуючи фінансові активи, називають *інвесторами* чи *власниками* фінансових активів. Тих, хто залучає кошти через випуск та продаж фінансових активів називають *емітентами*.

Функції фінансового ринку:

1. Акумуляція та перерозподіл коштів для інвестування їх в економіку.

2. Забезпечення взаємодії покупців та продавців фінансових активів

Типи фінансових ринків:

1. За строками обігу фінансових активів:

а) *ринок грошей* — здійснюється короткострокове інвестування коштів (до 1 року). Короткострокові ЦП (короткострокові казначейські зобов'язання, ощадні та депозитні сертифікати, векселі, короткострокові облігації) більш ліквідні та менш ризикові.

б) *ринок капіталів* — ринок довгострокових боргових зобов'язань. На ньому надаються середньострокові та довгострокові кредити та цінні папери.

2. За умовами передачі фінансових ресурсів в користування

а) *ринок позичкового капіталу* — ресурси передаються на умовах позики на визначений термін та під процент

б) *ринок акціонерного капіталу* — кошти вкладаються на невизначений термін. При цьому акціонер отримує право на частину прибутку у вигляді дивіденду, право співвласності на активи підприємства.

3. В залежності від стадії торгівлі

а) *первинний фінансовий ринок* — це ринок на якому нові випуски цінних паперів продаються та купуються вперше. Обов'язковими учасниками цього ринку є емітенти ЦП.

б) *вторинний* — ринок на якому мають обіг емітовані раніше фінансові активи.

4. За місцем торгівлі фінансовими активами

а) *біржовий ринок* — включає угоди, що укладаються на біржах і охоплює вторинний ринок

б) *позабіржовий* — відображає угоди, що здійснюються поза біржею, він стосується первинного ринку.

5. За механізмом функціонування

а) *кредитний ринок*

б) *валютний ринок*

в) *фондовий ринок*

-2-

Фондовий ринок — є складовою частиною фінансового ринку і представлений акціями, облігаціями, казначейськими векселями, депозитними сертифікатами та ін.

Учасниками фондового ринку виступають держава, корпорації, фінансові посередники, населення, іноземні інвестори на емітенти.

Держава на фондовому ринку здійснює регулювання ринку та емітує боргові зобов'язання для забезпечення потреб бюджету.

Державне регулювання цінних паперів — здійснення державою комплексних засобів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів.

Форми державного регулювання:

1. Прийняття законодавчих актів з питань діяльності на ринку цінних паперів;
2. Регулювання випуску і обігу цінних паперів;
3. Видача ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів;
4. Реєстрація випуску цінних паперів;
5. Створення системи захисту прав інвесторів;
6. Контроль за дотриманням законодавства.

Структура фондового ринку

Обіг цінних паперів — це укладення та виконання угод щодо цінних паперів.

Емітент — особа, що здійснює випуск цінних паперів.

Інвестор — особа, яка купує цінні папери від свого імені, за свій рахунок з метою отримання прибутку, або набуття відповідних прав.

Фінансові посередники — це юридичні особи, які надають послуги по передачі коштів від потенційних заощаджувачів до потенційних інвесторів і від інвесторів до емітентів.

Депозитарії — установи, що здійснюють зберігання, облік та розрахунки по цінних паперах, а також стягнення відсотків та надають інші послуги, пов'язані з цінними паперами.

Зберігачі — комерційні банки або торговці цінними паперами, які мають право зберігати цінні папери та обслуговують їх обіг.

Реєстратори - суб'єкти підприємницької діяльності, які ведуть облік та зберігають інформацію про власників цінних паперів

-3-

Фондова біржа – організаційно оформлений, постійно діючий ринок, на якому відбувається торгівля ЦП за ринковими цінами.

Функції біржі:

1. Організація біржових зборів для проведення публічних торгів
2. Визначення ринкової ціни ЦП, що котируються на біржі
3. Гарантування виконання умов біржових угод, здійснення розрахунків
4. Здійснення біржового арбітражу
5. Забезпечення учасників ринку інформацією про стан та тенденції ринку.

Для допуску до обігу та котирування на фондовий біржі ЦП мають пройти процедуру *лістингу* – включення до списку ЦП, що вже котируються на біржі. Основні критерії лістингу - ступінь інтересу інвесторів до цієї компанії, місце компанії в галузі, та її стабільність. Перспективи розвитку.

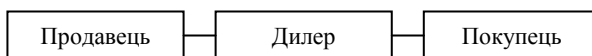
Котирування полягає у визначенні курсів ЦП через збалансування попиту і пропозиції.

Угоди на біржах здійснюються з лотами. *Лот* – це мінімальний стандартний обсяг біржового активу, який може бути куплений чи проданий на біржі.

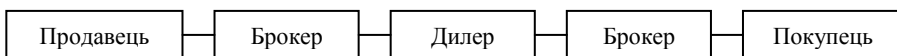
Основні схеми укладання угод на біржі :

Продавець та покупець подають відповідні заявки брокерам (біржовим посередникам) . При цьому вони попередньо укладають з брокерами договір на обслуговування і гарантують оплату куплених ЦП або передають брокеру цінні папери для продажу. Брокери виконують замовлення клієнтів, після чого проводять розрахунки за угодою.

Дилер скуповує ЦП у продавця і від свого імені продає покупцеві. Дилер - фізична або юридична особа, яка здійснює біржове або торговельне представництво.

Один брокер бере заявку від покупця і виконує її, купивши цінні папери у дилера. Другий брокер виконує заявку продавця, продаючи відповідні цінні папери дилеру.

Основними параметрами угод, що укладаються на фондовій біржі є назва, ціна та кількість активу, термін виконання, термін передачі ЦП та термін розрахунків за ними. Переважно угоди укладаються по принципу «постачання проти оплати».

-4-

Цінні папери - це грошові документи, що засвідчують право володіння або взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають виплату доходів у формі дивідендів чи процентів або можливість передачі грошових та інших прав.

Специфічні ознаки ЦП :

- 1.ЦП підтверджують майнові чи інші грошові права.
2. Цінний папір має бути визнаний таким чинним законодавством.

Цінні папери, що вважаються такими відповідно до Закону України «Про цінні папери і фондову біржу», називають *основними*. До них відносять акції, ОВДП, ОЗДП, облігації муніципальної позики, облігації підприємств, казначейські зобов'язання, ощадні та інвестиційні сертифікати, векселі, приватизаційні папери.

Похідні цінні папери називають цінними паперами другого роду, або *деривативами*.

Типи ЦП:

пайові – засвідчують право участі у статутному фонді, надають право на управління підприємством, право на отримання прибутку та частини майна у випадку ліквідації підприємства;

боргові – надають право на отримання доходу у вигляді процентів.

Цінні папери можуть існувати в *матеріалізованій* (паперовій) формі чи в *дематеріалізованій* формі у вигляді записів на спеціальних рахунках. ЦП можуть мати *фіксовану* або *плаваючу* ставку.

Види цінних паперів:

Акції - це цінні папери без встановленого строку обігу, що засвідчують внесення їх власником коштів до статутного фонду АТ, надають право на участь в управлінні підприємством, право на отримання прибутку у вигляді дивідендів, право на отримання майна при ліквідації підприємства.

Облігації – цінні папери, що засвідчують передачу їх власником коштів на користь емітента і підтверджують зобов'язання емітента відшкодувати власнику номінальну вартість цього цінного паперу у встановлений строк та сплачувати відсотки.

Казначейські зобов'язання - цінні папери, що розміщуються серед населення на добровільних засадах і засвідчують внесення їх власниками коштів до бюджету, та дають право на отримання фіксованого доходу.

Сертифікат – це письмове свідоцтво банку про депонування коштів, яке засвідчує право вкладника на одержання після закінчення визначеного строку суми вкладу та відсотків за ним.

Вексель – цінний папір, що засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити векселедержателю вказану у векселі суму у визначений термін.

Приватизаційні цінні папери – державні цінні папери, які засвідчують право власника на безоплатне одержання в процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду.

Існує три види приватизаційних ЦП :

- приватизаційні майнові сертифікати,
- приватизаційні житлові чеки,
- приватизаційні земельні бони.

Особливості приватизаційних ЦП :

1. Вони не підлягають вільному обігу.
2. Дивіденди та проценти за ними не нараховуються.
3. Вони не можуть бути використані для розрахунків, чи як застава.

До основних характеристик цінних паперів належать :

Термін обігу – відрізок часу до кінцевого платежу або вимоги погашення цінних паперів. Фінансові активи, що мають обмежений термін обігу, називають строковими.

Ліквідність – можливість швидкого перетворення цінних паперів в гроші без значних втрат. Найліквіднішими вважаються державні цінні папери.

Дохід за ЦП – визначається процентними дивідендними виплатами, а також сумами, отриманими від погашення чи перепродажу.

Дохідність - розраховується у вигляді процентної річної ставки.

Ризиковість – відображає невизначеність, пов'язану з величиною та часом отримання доходу за даним активом у майбутньому.

Подільність - характеризується мінімальним обсягом ЦП, які можна купити чи продати на ринку. Подільність пов'язана з поняттям номіналу.

Конвертованість – можливість перетворення одних цінних паперів в інші.

Механізм оподаткування – визначає у який спосіб та за якими ставками оподатковуються доходи від володіння або перепродажу цінних паперів.

Лекція 5. Сучасні гроші : суть, функції та роль в суспільстві

1. Сутність грошей. Етапи розвитку грошей.
2. Форми грошей.
3. Функції грошей.
4. Грошова маса.
5. Закон грошового обігу.

-1-

Необхідність виникнення грошей обумовлена розвитком товарного виробництва і появою відносин обміну.

Гроші – це специфічний товар, здатний обмінюватись на будь-який інший товар, тобто товар, який є загальним еквівалентом.

Особливості грошей як товару:

1. В грошах розв'язана суперечність між споживною та міноюю вартістю, що робить їх здатними обмінюватись на будь-який товар.
2. Гроші виступають втіленням абстрактної праці, праці взагалі.
3. Гроші не просто товар, а носій певних суспільних відносин.
4. Як результат тривалого історичного розвитку, гроші самі по собі не можуть бути застиглим явищем, а повинні постійно змінюватись як по суті, так і за формою існування.
5. Гроші не можуть бути відмінені угодою людей чи держави до тих пір, доки існують адекватні грошам суспільні відносини.

Вимоги до грошей на сучасному етапі.

1. Гроші повинні легко відтворюватись у будь-яких обсягах відповідно до зростання масштабів суспільного виробництва.
2. Виготовлення грошей має відбуватися з мінімальними витратами.
3. Сама вартість грошей повинна бути гнучкою, сприятливою до державного регулювання.

Перші карбовані гроші з'явились в VII ст. до н.е. в Лідії, а на Україні дещо пізніше - в VI ст. до н.е. Безпосередньо ж грошовий обіг розпочався 14 століть по тому - в VIII ст. н.е. В обігу в той час перебували монети країн Західної Європи та Візантії. Перші власні карбовані гроші з'явились в X ст. в Київській Русі за часів правління князя Володимира Святославовича і називались вони «златники» та «срібляники».

Період з X по XIII ст. ввійшов в історію грошового обігу як безмонетний : в обігу в цей час перебували зливки срібла певної ваги та форми - гривни.

В XI ст. монетне карбування відновлено в Києві та Львові. Але поряд з власними грошима, в обігу знаходиться велика кількість німецьких, польських, чеських, угорських та ін. грошей.

Поява перших паперових грошей відноситься до XVIII ст. В зв'язку з тим, що ці гроші досить швидко знецінилися, в 1839р. в Росії була проведена грошова реформа. Одиницею грошової системи став срібний карбованець, поряд з ним в обіг випущені кредитні білети, розмінні на срібло, та мідні гроші. В кінці XIX ст. карбованець переведено на золоту основу. Золотий вміст його складає 0,774234г золота.

Під час першої світової, громадянської воїн в обігу перебувала велика кількість знецінених паперових грошей. Це зумовило необхідність проведення грошової реформи, яка відбулася в 1922-24 роках. Історія грошового обігу знає також реформи 1947р., 1961р., 1990р., 1992 років. Остання грошова реформа проведена в вересні 1996р. і впровадила в обіг українську національну валюту - гривну.

-2-

По формі існування розрізняють:

- готівкові гроші,
- безготівкові гроші (деPOSITні).

Готівкові гроші - це виготовлені з паперу або іншого матеріалу неповноцінні знаки вартості. Виготовляються у вигляді паперових грошей та монет. В залежності від того, хто випускає гроші, розрізняють казначейські білети та банківські білети.

Паперові гроші - нерозмінні на метал знаки вартості, що випускаються державою для покриття своїх витрат і наділяються нею примусовим курсом.

Ознаки паперових грошей:

- нерозмінність на золото;
- примусовість курсу;
- несталість їх вартості та поступове знецінення.

Виникнення паперових грошей зумовлене:

1. неможливістю забезпечити потреби обігу повноцінними грошима;

2. необхідністю мінімізації витрат на виготовлення грошей;
3. зростанням економічної могутності держави до рівня, що забезпечує їй високий авторитет та довіру.

Особливістю сучасних монет є те, що вони карбуються з недорогоцінного металу. Їх називають **білонними монетами**. Виготовлення таких монет було об'єктивною необхідністю, тому що:

- монета з дорогоцінного металу швидко стирається;
- висока вартість дорогоцінного металу потребувала карбування монет надто малих розмірів.

Безготівкові гроші - неповноцінні знаки вартості, які не мають матеріального втілення і існують у вигляді певних сум на рахунках у банках. Виникнення цих грошей стає можливим при високому рівні розвитку банківської системи.

-3-

Основні функції грошей:

- міра вартості
- засіб обігу
- засіб платежу
- засіб нагромадження
- світові гроші.

1. *Міра вартості* - функція, в якій гроші забезпечують вимірювання вартості товару, надаючи їй форму ціни. Ціна - грошовий вираз вартості товару.

2. *Засіб обігу* - функція, в якій гроші виступають як посередник в обміні товарів. Обмін товарів за допомогою грошей здійснюється за формулою $T - G - T'$, на відміну від бартерного обміну $T - T'$. Участь в обміні грошей надає йому нову якість, він розпадається на два самостійних акти: $T - G$ - *продаж* і $G - T'$ - *купівля*, які можуть не співпадати в часі і просторі. Але в кожному з цих актів моменти передачі товару і грошей співпадають. Цю функцію можуть виконувати тільки готівкові гроші.

3. *Засіб платежу* - функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань. Цю функцію виконують як готівкові, так і безготівкові гроші.

4. *Засіб нагромадження* - це функція, в якій гроші обслуговують нагромадження вартості в процесі розширеного відтворення. Нагромадження в сучасних умовах виступає в двох формах:

а) нагромадження, обумовлене потребами розширеного відтворення; цю функцію можуть виконувати паперові та безготівкові гроші;

б) нагромадження абсолютного багатства (скарбу); цю функцію виконують тільки повноцінні гроші.

5.Світові гроші - комплексна функція, що повторює всі функції, властиві грошам на внутрішньому ринку. У цій функції гроші обслуговують рух вартості у міжнародному масштабі і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами.

-4-

Кількісна сторона грошового обігу характеризується такими показниками як грошова маса та швидкість обігу.

Грошова маса - це сукупність залишків грошей у всіх їх формах, які знаходяться у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний період часу.

Грошову масу можна структурувати за такими ознаками:

- за ступенем ліквідності;
- за формою існування грошових знаків;
- за територіальним розміщенням.

За ступенем ліквідності грошова маса поділяється на грошові агрегати. В різних країнах кількість цих агрегатів різна: в США, Японії - 4 агрегатних показника, в Англії - 8, Італії - 4, Франції - 10, Німеччині - 3 та ін. З урахуванням національних особливостей грошових систем вони розрізняються також за своїм складом. Але принципи їх побудови єдині: кожен наступний агрегат більший, ніж попередній та менш ліквідний, ніж попередній.

Грошові агрегати України:

M_0 = готівкові гроші

$M1 = M_0 +$ поточні, чекові, акредитивні та інші рахунки в банках + депозити до запитання.

$M2 = M1 +$ строкові вклади

$M3 = M2 +$ цінні папери.

-5-

Закон грошового обігу: В певний момент часу для обігу потрібна лише певна, об'єктивно обумовлена грошова маса:

$$M_{\phi} = M_{н}, \quad (1)$$

де M_{ϕ} - фактична грошова маса; $M_{н}$ - необхідна грошова маса.
В свою чергу:

$$M_{н} = \frac{P \cdot Q}{V}, \quad (2)$$

де P - середній рівень цін;
 Q - кількість вироблених товарів;
 V - швидкість обігу грошей.

Швидкість обігу грошей - це частота переходу грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого при обслуговуванні економічних операцій.

Кількість необхідних для обігу грошей прямо пропорційна масі товарів і рівню їх цін та обернено пропорційна середній швидкості обігу грошової маси.

З урахуванням додаткових факторів:

$$M_{н} = \frac{P \cdot Q + K + \Pi - B3}{V}, \quad (3)$$

де K - сума товарів і послуг, проданих у кредит;
 Π - сума платежів, строк оплати яких настав;
 $B3$ - сума платежів, що здійснюються шляхом заліку взаємних вимог.

Лекція 6. Грошовий ринок

1. Поняття грошового ринку. Типи грошових ринків.
2. Попит на гроші.
3. Поняття пропозиції грошей.
4. Резервні вимоги.
5. Грошова база та грошовий мультиплікатор.
6. Процент, як ціна грошей.
7. Вартість грошей.

- 1 -

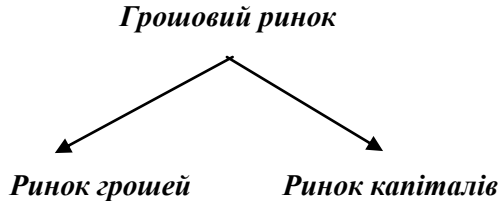
Грошовий ринок виступає як механізм перерозподілу грошових коштів між секторами і суб'єктами економіки. Він є також механізмом збалансування окремих грошових потоків та грошового обороту в цілому.

Грошовий потік – це сукупність платежів, які обслуговують окремий етап процесу розширеного відтворення.

Ознака грошового ринку – купівля – продаж на ньому такого товару, як гроші.

Інфраструктура грошового ринку забезпечує спрямування потоків грошових коштів від власників до позичальників. Головним елементом цієї інфраструктури є банківська система.

Структура грошового ринку:

На **ринку грошей** купуються і продаються короткострокові грошові кошти (до 1 року). Він складається з 2 секторів:

Міжбанківський ринок – на цьому ринку надаються короткострокові кредити для підтримання ліквідності банків та розширення їх кредитної діяльності.

Відкритий ринок - на ринку відбувається купівля – продаж короткострокових цінних паперів Центральним банком.

На **ринку капіталів** купуються і продаються середньо- і довгострокові грошові кошти.

В залежності від інститутів, що працюють на грошовому ринку, розрізняють:

1. Сектор прямого фінансування.
2. Сектор непрямого (опосередкованого) фінансування.

В *секторі прямого фінансування* продавці і покупці зустрічаються безпосередньо. В ньому виділяють 2-а напрямки руху грошей:

- канал акційного фінансування;
- запозичення за допомогою облігацій;

В секторі непрямого (опосередкованого) фінансування зв'язок між продавцями і покупцями здійснюється через фінансових посередників. Фінансові посередники спочатку акумулюють у себе ресурси, що пропонуються на ринку, а потім продають їх покупцям від свого імені, чим відрізняються від брокерів.

-2-

Попит на гроші – прагнення суб'єктів економічних відносин мати в своєму розпорядженні певну, заздалегідь визначену суму грошей. Попит на гроші слід розглядати як *попит на запас* грошей на певний момент, а не як на потік за певний період.

Існує **3 мотиви** попиту:

1. *Попит на гроші для трансакцій*. Трансакційний мотив полягає в тому, що економічні суб'єкти постійно відчують потребу в певному запасі грошей для здійснення поточних платежів.

2. *Попит на гроші, як на активи* (мотив завбачливості). Юридичні та фізичні особи хочуть мати запас грошей як ресурс купівельної спроможності з метою задоволення непередбачених потреб чи використання несподіваних можливостей.

1. *Спекулятивний мотив* – полягає в тому, що суб'єкти грошових відносин прагнуть мати в своєму розпорядженні певний запас грошей з метою перетворення їх у високодоходні фінансові інструменти.

Чинники впливу на попит:

1. *Зміна ВВП* – чим більший ВВП, тим більший обсяг операцій, щодо його реалізації і, відповідно, більший запас грошей для виконання цих операцій.

2. *Зміна швидкості обігу грошей* - чим вона вища, тим менший попит на гроші.

3. *Зміна відсоткової ставки* - зростання відсоткової ставки на альтернативні грошам активи призводить до зменшення тривалості зберігання грошей; відповідно зростає швидкість обігу; відповідно попит падає.

-3-

Пропозиція грошей відповідає базовому визначенню грошей – це сукупність загальноприйнятих засобів платежу в економіці.

Пропозиція грошей $M = M1 = C + D$, де

С – готівка;
Д – депозити.

Пропозицію визначає уряд країни. Фактичним провідником політики уряду виступає НБУ. Він регулює пропозицію грошей за допомогою:

- встановлення нормативів діяльності комерційних банків;
- грошово – кредитної політики.

Грошово – кредитна політика НБУ полягає у впливі на обсяг та структуру грошової маси за допомогою таких засобів, як норма обов'язкового резервування, процентна ставка, операції відкритого ринку.

Крім НБУ до процесу створення грошей причетні:

- вкладники,
- позичальники,
- фінансові посередники

Фінансові посередники – це установи, основна діяльність яких полягає у передачі коштів від вкладників до позичальників.

До них належать:

- комерційні банки,
- інвестиційні компанії та фонди,
- страхові компанії,
- пенсійні фонди,
- кредитні спілки,
- фінансові компанії та ін.

-4-

Кошти, внесені на банківські рахунки і не видані в якості кредитів чи інших вкладень називаються **банківськими резервами**.

Фактичні резерви банку (TR) складаються з обов'язкових резервів (R) і надлишкових резервів (E).

$$TR = R + E \quad (4)$$

В свою чергу:

$$R = r \cdot D, \quad (5)$$

де r – норма обов'язкового резервування, встановлюється Центральним банком у відсотках .

D – депозити.

$$E = TR - R \quad (6)$$

Показник E характеризує кредитний потенціал банку.

Сучасна банківська система побудована на частковому резервуванні депозитів, завдяки чому банки створюють нові гроші.

Створення грошей комерційними банками

Банки	Клієнти	Депозити	Резерви (r=20 %)	Новоство- рені гроші
А	Ф1, Ф2	1000	200	800
Б	Ф3, Ф4	800	160	640
В	Ф5, Ф6	640	128	512
***				***
Всього				4000

Мультиплікатор поточних рахунків (m) – коефіцієнт, який показує у скільки разів збільшується грошова маса при даній нормі обов'язкового резервування.

$$m = \frac{1}{r}, \quad (7)$$

Абсолютне зростання грошової маси (ΔM):

$$\Delta M = m \cdot E \quad (8)$$

ΔM характеризує кредитний потенціал банківської системи

-5-

Грошова база характеризує масу грошей з боку прояву її на балансі Центрального банку

Грошова база – це резервні гроші банківської системи, які являють собою суму готівки в обігу та банківських резервів.

$$B = C + TR, \quad (9)$$

де C – готівка;

TR – банківські резерви;

Ці гроші не збільшують масу грошей в обігу, а є базою для її зростання.

$$M = \mu \cdot B, \quad (10)$$

μ – грошовий мультиплікатор – коефіцієнт, який показує як зміниться грошова маса при зміні грошової бази на одиницю.

$$\mu = \frac{M}{B}, \quad (11)$$

$$\mu = cr + 1/cr + gr, \quad (12)$$

де $cr = C/D$ – коефіцієнт депонування; показує співвідношення готівки та депозитів в грошовій масі.

$gr = TR/D$ - норма фактичного резервування; показує співвідношення між фактичними резервами та депозитами.

-6-

Грошовому ринку властиві всі елементи звичайного ринку:

- попит ,
- пропозиція,
- ціна.

Ціною грошей на грошовому ринку виступає **процентна ставка**. В залежності від способу купівлі – продажу грошей розрізняють процентні ставки :

1. *Облігаційна* – норма доходу, встановлена по цінним паперам (облігаціям, сертифікатам).

2. *Депозитна* – норма доходу, який виплачують банки своїм клієнтам за їх депозитами. Вона повинна бути нижчою, ніж позичкова.

3. *Позичкова* - норма доходу, який стягує банк з позичальників за користування кредитами банку.

4. *Облікова* – норма доходу, який стягує Центральний банк з комерційних банків за позички.

5. *Міжбанківська* – норма доходу, який стягує один комерційний банк за позички, надані іншим банкам.

Розрізняють номінальну і реальну процентні ставки.

Номінальна – рівень процентної ставки, що фактично склався на ринку.

Реальна – номінальна ставка, скоригована на рівень інфляції.

$$r = i - \Pi, \quad (13)$$

де, r – реальна ставка,

i – номінальна ставка,

П – рівень інфляції.

Нижню межею процентної ставки є 0. Верхню межею – норма прибутку.

Норма прибутку – відношення прибутку до обсягу капіталу, який забезпечив одержання цього прибутку.

-7-

В умовах паперово – кредитного обігу гроші позбавлені внутрішньої вартості. Вартість грошей в сучасних умовах визначається їх купівельною спроможністю.

Купівельна спроможність - це кількість товарів, робіт, послуг, яка може бути придбана в середньому на грошову одиницю.

$$КС = \frac{1}{\text{Рівень цін}} \quad (14)$$

На купівельну спроможність грошей впливає фактор інфляції. У зв'язку з цим виділяють поняття номінального та реального доходу.

Номінальний дохід - це виражений в грошах дохід без урахування їх купівельної спроможності.

Реальний дохід – це кількість товарів, робіт, послуг, яка може бути придбана в обмін на певну величину номінального доходу.

Крім фактора інфляції на вартість грошей впливає фактор часу. Наприклад, 1 гривня сьогодні варта більше, ніж 1 гривня, отримана наступного року.

Сьогоднішня дисконтована цінність грошей (СДЦ) – це вартість потоків майбутніх платежів на сьогодні.

$$СДЦ = \frac{1}{(1+c)^n}, \quad (15)$$

де, с- процентна ставка на ринку,

n- число років.

Згідно із критерієм сьогоднішньої дисконтованої цінності необхідно здійснити вкладення капіталів у проект, якщо СДЦ майбутніх потоків переважає вартість інвестування

Лекція 7. Гроші у світовій економіці

1. Конвертованість валюти.
2. Валютний курс.
3. Золотовалютні резерви.
4. Національна і світові валютні системи.
5. Валютний ринок.
6. Форми валютних операцій.

-1-

Конвертованість – здатність національної валюти виконувати роль світових грошей, вільно і без обмежень обмінюватись на інші валюти.

Види конвертованості:

1. *В залежності від суб'єктів, на яких поширюється режим конвертованості:*

-**зовнішня** – відсутність обмежень у використанні національної валюти в середині країни та за її межами для нерезидентів;

-**внутрішня** – відсутність обмежень у використанні національної валюти в середині країни та за її межами тільки для резидентів.

Резиденти – громадяни України; іноземні громадяни, які постійно проживають в Україні; юридичні і фізичні особи, що мають постійне місцезнаходження в Україні; торгові, дипломатичні та інші представництва, розташовані за її межами.

2. *В залежності від операцій, на які поширюється режим конвертованості:*

- **по поточним операціям** – використання національної валюти для розрахунків за імпортні товари, послуги; тобто національна валюта обслуговує товарні ринки;

- **по фінансовим операціям** – передбачає використання національної валюти для фінансування та кредитування капітальних вкладень; тобто національна валюта обслуговує фінансові ринки.

3. *Узагальнюючи вищесказане, розрізняють:*

- **повна конвертованість** - характеризується відсутністю обмежень у використанні національної валюти по товарних і фінансових операціях, як для резидентів, так і для нерезидентів;

- **часткова конвертованість** характеризується наявністю певних обмежень у використанні національної валюти. Національна валюта використовується переважно на товарних ринках.

З юридичної точки зору повністю конвертованою валютою є валюта тих країн, які взяли на себе зобов'язання:

1. запроваджувати заходи контролю щодо руху капіталу, його «відтоку» і «притоку» із-за кордону;

2. країна не повинна обмежувати можливість використання своєї валюти, або валюти інших країн-членів МВФ для поточних платежів;

3. країна зобов'язана викуповувати в інших країн-членів МВФ залишки коштів у своїй валюті, якщо вони утворилися внаслідок платежів за поточними операціями.

-2-

Валютний курс – співвідношення між двома грошовими одиницями, ціна однієї валюти, виражена у валютах інших країн.

В умовах існування системи золотого монометалізму в основі валютного курсу лежав золотий паритет (ваговий вміст золота в грошовій одиниці). Відхилення валютного курсу від золотого паритету було незначним, менше 1 %.

В сучасних умовах в основі валютного курсу лежить паритет купівельних спроможностей грошей.

Фактори, що впливають на валютний курс:

1. Стан платіжного балансу країни. Активне сальдо платіжного балансу сприяє підвищенню валютного курсу.

2. Інфляційні процеси. Значні темпи інфляції призводять до зниження валютного курсу.

3. Дисконтна політика. Приток валюти в країну при підвищенні рівня процентної ставки сприяє зростанню курсу національної валюти.

4. Психологічні фактори.

5. Ступінь розвитку фондового ринку.

6. Політична ситуація в країні.

7. Державне регулювання валютного курсу.

В залежності від ступеня втручання держави в регулювання валютних курсів розрізняють:

- **плаваючі** курси - визначаються за допомогою попиту і пропозиції на дану валюту;

- **фіксовані** валютні курси – визначаються державою.

Визначення валютного курсу називається **котируванням** валюти. Розрізняють пряме і непряме котирування.

Пряме котирування – курс одиниці іноземної валюти визначають у національній валюті

Непряме котирування – за одиницю береться національна валюта

Крос – курс - співвідношення між двома валютами, що визначається з їх курсу по відношенню до третьої валюти (як правило, \$ США чи євро).

-3-

Золотовалютні резерви – це офіційні запаси золота та іноземної валюти , які перебувають у розпорядженні Центрального банку країни і можуть бути використані на регулятивні чи інші загальнодержавні потреби.

Мета накопичення золотовалютних резервів :

- забезпечення країни достатнім запасом міжнародних платіжних засобів для своєчасних розрахунків за зовнішніми зобов'язаннями (трансакційне призначення);
- забезпечення можливості проводити валютні інтервенції для підтримання курсу національної валюти (інтервенційне призначення).

Золотовалютні резерви включають :

1. Іноземна валюта, що виконує функцію засобу платежу.
2. Золоті запаси – резервні фонди золота в зливках, монетах, порошку, доведені до найвищої проби, які належать Центральному банку або казначейству країни..
3. Міжнародні розрахунково-платіжні засоби. СДР (СПЗ) – штучна розрахункова грошова одиниця, створена з метою задоволення потреб МВФ у міжнародних резервних активах. Вартість СДР розраховується МВФ щоденно як еквівалентна долару сума ринкової вартості 5-и валют :

долар США,
євро,
китайський юань,
японська ієна ,
англійський фунт стерлінгів.

4. Право на автоматичне отримання кредиту у Міжнародному валютному фонді (МВФ).

МВФ – міжнародна фінансова організація, яка створена з метою підтримки валютних курсів країн - членів МВФ шляхом надання їм валютних займів. Членами МВФ є 189 країн, статутний капітал формується за рахунок вступних внесків країн - членів фонду в обсязі виділених їм квот. Розмір квоти залежить від рівня соціально – економічного розвитку країни. Від розміру квоти залежить число голосів країни під час розподілу СДР та обсяг фінансування з боку фонду.

- 4 -

Валютна система – форма організації валютних відносин. Валютні відносини – сукупність економічних відносин, які виникли в процесі розподілу і обміну результатами діяльності національних господарств. Основою валютних відносин є :

- товарне виробництво,
- міжнародна торгівля,
- рух капіталів та послуг.

Розрізняють валютні системи: національну, світову, міжнародну (регіональну).

Національна валютна система (НВС) – форма організації валютних відносин в окремій країні, за допомогою якої здійснюються міжнародні розрахунки.

Елементи національної валютної системи:

- національна валюта;
- валютний курс;
- режим конвертованості валюти;
- апарат, що здійснює регулювання валютної системи;
- валютний ринок.

Світова валютна система (СВС) – спільно розроблена державами та закріплена міжнародними угодами форма організації валютних відносин.

Типи світових валютних систем:

1. Паризька валютна система створена в 1867 році, як механічна сукупність національних систем. В основі визначення валютного

курсу в даній системі лежав золотий паритет. Міжнародних норм, що регулюють валютні, відносини не існує.

2. В 1922 році рішенням Генуезької конференції була створена друга світова валютна система. Це система золотодевізного стандарту, який базувався на англійському фунті стерлінгів. Проіснувала всього 7 років, в 1929 році ця система розпалася на валютні блоки, а пізніше – на валютні зони.

3. В 1944 році була створена Бреттон–Вудська валютна система. Основні риси цієї системи:

- використання для розрахунків двох валют: долара США і англійського фунта стерлінгів;
- встановлення твердих валютних курсів валют інших країн до провідних валют;
- розмін долара на золото проводиться тільки для центральних банків та урядових установ інших країн;
- створення МВФ та Світового банку.

4. В 1978 році була створена Ямайська валютна система, яка закріпила демонетизацію золота.

Основні риси:

- використання для розрахунків поряд з долларом інших валют, СДР, ЕКЮ, євро;
- встановлення плаваючих валютних курсів;
- скасування золотого паритету.

Міжнародна (регіональна) валютна система – договірно–правова форма організації валютних відносин окремих країн (Європейська валютна система).

- 5 -

Валютний ринок – це офіційний центр, де здійснюється купівля та продаж валюти на підставі попиту і пропозиції.

Об'єктом купівлі - продажу є валютні цінності (національні та іноземні). Ціною на валютному ринку виступає валютний курс.

Суб'єктами валютного ринку є юридичні і фізичні особи та фінансові посередники: уповноважені банки, фінансово – кредитні установи та валютні біржі. Валюта купується для власних потреб та за дорученням клієнтів.

Функції валютного ринку :

- здійснення міжнародних розрахунків,
- страхування валютних ризиків,
- отримання спекулятивного прибутку,
- формування валютних резервів Центрального банку країни.

Валютний ринок має структуру, яка включає національні ринки, міжнародні ринки та світовий ринок. *Національні* ринки обмежуються економічним простором конкретної країни. *Міжнародні* ринки сформувалися групою країн. Окремі міжнародні ринки об'єднані в *світовий* ринок.

Види валютних ринків :

1. В залежності від обсягу операцій, що здійснюються на валютному ринку:

- **оптовий ринок** – купівля – продаж валюти здійснюються у безготівковій формі;
- **роздрібний** – валютні операції здійснюються переважно в готівковій формі.

2. В залежності від видів операцій, що здійснюються на ринку:

- **ринок конверсійних операцій** – купівля-продаж валют здійснюється на еквівалентних засадах шляхом обміну.
- **ринок депозитно–кредитних операцій** – купівля - продаж валют має умовний характер, проявляється у залученні банками депозитів на узгоджені строки та наданні інвалютних позичок.

3. В залежності від організації торгівлі:

- **біржовий** ринок,
- **позабіржовий** ринок.

- 6 -

Валютні операції – це будь–які платежі, пов'язані з переміщенням валютних цінностей між суб'єктами валютного ринку.

Валютні операції поділяються на :

- **касові** – операції з негайною поставкою валюти,
- **строкові** – поставка валюти здійснюється через визначений термін.

До **касових** операцій відносяться :

1. Операція «**год**» – купівля - продаж валюти на умовах її поставки в день укладання угоди.
2. Операція «**том**»- купівля – продаж валюти на умовах її поставки на наступний день після укладання угоди.

3. Операція «**спот**» – купівля – продаж валюти на умовах її поставки на другий робочий день після укладання угоди (не враховуючи дня укладання угоди). Курс фіксується на день укладання угоди.

До **строкових** операцій належать :

1. Операція «**форвард**» – купівля – продаж валюти на умовах її поставки через певний період після укладання угоди за ціною на дату укладання угоди. Термін форвардних угод не перевищує 12 місяців. Форвардний курс складається з поточного курсу та форвардної маржі.

2. Операція «**ф'ючерс**» - купівля – продаж валюти на умовах її поставки через певний період після укладання угоди за ціною на дату реалізації угоди. Здійснення валютних ф'ючерсів відбувається на біржовому ринку. Коло валют, що обмінюються – обмежене.

3. Операція «**опціон**» – особлива угода, що надає одному з учасників право купити чи продати іншому учаснику певну суму валюти в установлені строки та за визначеним курсом. Існує два види опціонів:

- *європейський* – поставка валюти здійснюється на фіксовану дату;

- *американський* – поставка валюти здійснюється у будь-який момент в межах терміну опціону.

Лекція 8. Кредитна система України

1. Поняття кредитної системи та її структура.
2. Національний Банк України та його функції.
3. Комерційні банки, їх види.
4. Небанківські фінансово - кредитні установи.

-1-

Кредитна система - сукупність кредитних відносин та інститутів, що організують ці відносини. Кредитні відносини – це відносини, що виникають з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та їх використання на умовах платності і повернення.

Структура кредитної системи України:

1. Банківська система, яка складається із Національного банку та комерційних банків.

2. Небанківські фінансово – кредитні установи: пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні компанії, трастові компанії, фінансові

компанії, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, факторингові компанії.

Банк – юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності такі операції : залучення у вклади грошових коштів юридичних і фізичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.; відкриття та ведення банківських рахунків юридичних та фізичних осіб.

Банківська система - сукупність банків у їх взаємозв'язку, яка існує в тій чи іншій країні.

Типи побудови банківської системи :

1. *Однорівнева* – передбачає горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій. Характерна для слаборозвинених країн.

2. *Дворівнева* - характерна для країн з ринковою економікою, складається із двох рівнів:

верхній рівень – центральні банки, які виконують банківські операції для комерційних банків та урядових структур.

нижній рівень – комерційні банки, клієнтами яких є підприємства, організації, населення.

-2-

Національний Банк України – де державний банк України, який разом зі своїми філіями функціонує на першому рівні банківської системи і виконує функції резервної системи.

Національний Банк України підзвітний Президенту та Верховній Раді, що означає :

1. Призначення і звільнення Голови НБУ Верховною Радою за поданням Президента.

2. Призначення та звільнення складу Ради НБУ.

3. Надання Президенту та Верховній Раді двічі на рік інформації про стан грошово – кредитного ринку в країні.

Втручання органів законодавчої та виконавчої влади в діяльність НБУ не допускається.

Головним завданням НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України

Функції НБУ :

1. **Емісійний центр**: йому належить виключне право випуску готівкових грошей в обіг та їх вилучення з обігу.

У зв'язку з цим Національний Банк України:

а) визначає порядок ведення касових операцій у народному господарстві;

б) організовує виготовлення банкнот та металевих грошей;

в) встановлює правила перевезення, зберігання та інкасації готівкових грошей;

г) забезпечує створення резервів банкнот та металевих грошей;

д) визначає ознаки платоспроможності грошових знаків, порядок обміну пошкоджених банкнот та їх знищення.

2. **Банк банків** : надає кредити комерційним банкам, організовує міжбанківські розрахунки, визначає порядок і форми платежів, встановлює правила проведення банківських операцій, надає ліцензії комерційним банкам, здійснює нагляд за їх діяльністю.

3. **Банкір уряду** : обслуговує державний борг країни; проводить операції на ринку цінних паперів та на валютному ринку; надає кредити уряду; забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів; представляє інтереси країни в центральних банках інших країн.

4. **Здійснює грошово-кредитне регулювання** за допомогою норми обов'язкового резервування, процентної ставки, операцій на відкритому ринку.

Вищим органом управління в НБУ є Рада НБУ, яка складається із 14 чоловік. Рада НБУ не має права втручатись в оперативну діяльність Правління НБУ. Правління НБУ очолює Голова НБУ, який призначається на цю посаду строком на 5 років. Кількісний та якісний склад Правління затверджується Радою НБУ

-3-

Комерційні банки – це банки, що проводять кредитне, розрахунково-платіжне та касове обслуговування, а також надають різноманітні банківські послуги.

Види комерційних банків:

1. *За способом формування статутного фонду:*

акціонерні товариства;

товариства з обмеженою відповідальністю;

кооперативні банки.

2. За видами банківських операцій:

універсальні, які здійснюють широке коло банківських операцій;
спеціалізовані. За спеціалізацією розрізняють: інвестиційні, ощадні, іпотечні, розрахункові банки.

Банк набуває статусу спеціалізованого, якщо більше 50 % його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку, якщо більше 50 % його пасивів є вкладками фізичних осіб.

3. За організаційною структурою:

багатофілійні банки;

безфілійні банки.

4. За обсягом активів :

найбільші банки – обсяг активів перевищує 3 млрд. гривень;

великі – обсяг активів перевищує 1,5 млрд. гривень;

середні – обсяг активів перевищує 300 млн. гривень;

малі - всі інші банки.

В залежності від економічного змісту всі види діяльності банків можна поділити на 3 групи :

активні операції;

пасивні операції;

банківські послуги.

Активні операції пов'язані із розміщенням коштів з метою отримання доходів та підтримання рівня ліквідності.

До активних операцій належать :

кредитні операції;

інвестиційні операції;

резервування коштів;

формування інших активів.

Пасивні операції забезпечують формування банківських ресурсів.

До пасивних операцій належить :

залучення коштів на депозитні рахунки;

недепозитне залучення коштів.

Банківські послуги – це дії банківських установ на замовлення клієнтів, які не пов'язані із залученням додаткових ресурсів.

Розрізняють послуги :

ліцензовані – послуги, надання яких потребує ліцензії НБУ: інкасація та перевезення готівки, управління грошовими коштами та цінними паперами клієнтів;

чисті – послуги, які не несуть будь – якого ризику для активів банку;

сурогатні – послуги, кінцевий результат від здійснення яких може вплинути на активи банку;

комісійні – послуги, за надання яких банк стягує з клієнта плату у вигляді комісії;

спредові – послуги, доходи від яких формуються як різниця між комісією, отриманою від клієнта, та комісією, сплаченою при організації даної послуги.

-4-

До небанківських фінансово-кредитних установ належать:

1. **Пенсійні фонди** – спеціалізовані фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних і фізичних осіб у цільові фонди для здійснення пенсійних виплат громадянам після досягнення пенсійного віку.

2. **Страхові компанії** – фінансові посередники, що спеціалізуються на наданні страхових послуг. Страхові компанії формують свої кошти за рахунок страхових внесків. Кошти витрачаються на відшкодування втрат внаслідок настання страхового випадку.

3. **Фінансові компанії** – це установи, що спеціалізуються на фінансуванні певних галузей, або наданні певних видів кредитів. Ресурси фінансових компаній формуються за рахунок депозитів і грошових коштів підприємств і організацій.

4. **Інвестиційні компанії та фонди** – це фінансово-кредитні установи, що спеціалізуються на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення. Вони акумулюють кошти інвесторів шляхом випуску власних цінних паперів, а потім розміщують їх в акції та облігації підприємств.

5. **Лізингові компанії** – фінансово-кредитні установи, які займаються придбанням предметів тривалого користування та наданням їх в оренду з правом наступного викупу.

6. **Кредитні спілки** – фінансові посередники, що спеціалізуються на наданні кредитів своїм членам, як правило, фізичним особам та малим підприємствам.

7. **Ломбарди** – це кредитні установи, що надають позики під заставу рухомого майна. Оцінка речей відбувається за домовленістю сторін. Кошти формуються із внесків засновників, прибутку, виручки від реалізації заставленого майна